Przemysław Deszczyński

POLITYKA RFN WOBEC BYŁYCH KOLONII NIEMIECKICH W LATACH 1969-1982

Uwagi wstępne

Politykę Republiki Federalnej Niemiec analizuje się w Polsce ze szczególną uwagą i zrozumiałym zainteresowaniem. Wynika ono ze znaczenia stosunków Polski z państwami niemieckimi dla odprężenia i pokoju w Europie i na świecie. W polskiej literaturze politologicznej i ekonomicznej wiele miejsca poświęca się zagadnieniom polsko-niemieckim i wewnątrzniemieckim, natomiast niewiele działalności politycznej i gospodarczej RFN w krajach rozwijających się. Zaostrzenie się w latach siedemdziesiątych (we wszystkich płaszczyznach) procesów rywalizacji i konfrontacji w państwach Trzeciego Świata między Wschodem a Zachodem stworzyło pilną potrzebę zajęcia się tą problematyką.

W niniejszym artykule dokonano przeglądu stosunków RFN z byłymi koloniami niemieckimi, tworzącymi obecnie niepodległe państwa. Skoncentrowano się na okresie 1969-1982, w którym władzę w Bonn sprawowała koalicja socjalliberalna, powracając jednak dla szerszego ukazania poruszanego problemu do lat sprzed 1969 roku. Omówiono cele polityki RFN wobec Burundii, Kamerunu, Rwandy, Tanzanii i Togo, podstawy traktatowe, główne formy gospodarczej współpracy, obejmujące wymianę handlową, inwestycje bezpośrednie oraz państwową pomoc rozwojową, a także uwarunkowania instytucjonalne związane z powstaniem i funkcjonowaniem EWG.

Cele polityki RFN wobec byłych kolonii niemieckich w Afryce

Kontynent afrykański, ze względu na walory gospodarcze i strategiczne zawsze znajdował się w kręgu zainteresowań zachodnioniemieckich kół politycznych i przemysłowych. Zdawano sobie sprawę z trudności, jakie napotkają koncerny RFN w rozwoju stosunków handlowych z państwami afrykań-

skimi, ale zwracano również uwagę na wymierne bieżące korzyści polityczne i gospodarcze. Podkreślano także znaczenie Afryki dla RFN i Europy Zachodniej w dalszej perspektywie, zwłaszcza jeśli chodzi o możliwości tworzenia bazy surowcowej i powstania wielkiego rynku zbytu, w miarę postępującego na tym kontynencie procesu industrializacji.

RFN, nie posiadając tak silnych wpływów jak byłe metropolie kolonialne - Francja i Wielka Brytania chciała wykorzystać jako punkt wyjścia dla dalszej ekspansji na cały kontynent afrykański, dawne kolonie niemieckie. Temu celowi służyło wskrzeszanie tradycji „dobrego" panowania Niemiec kajzerowskich, przejawiające się m.in. w zapraszaniu na oficjalne uroczystości do RFN (z okazji np. Tygodnia Afryki) polityków afrykańskich z byłych kolonii niemieckich, którzy w jakikolwiek sposób związani byli z dawnymi rządami niemieckimi w tych krajach. Jak stwierdza M. Tomala „nie należy znaczenia tej propagandy przeceniać, ale byłoby błędem zapominać o tym, zwłaszcza, że RFN podpiera ją często pomocą finansową"[1]. I rzeczywiście byłe kolonie niemieckie, jako pierwsze kraje afrykańskie uzyskały zachodnioniemiecką pomoc rozwojową, przy czym biorąc pod uwagę ich potencjał gospodarczy i demograficzny były to sumy niemałe.

Rozwojowi stosunków gospodarczych z byłymi koloniami niemieckimi, jak i pozostałymi państwami afrykańskimi sprzyjało także:[2] - uzyskanie niepodległości przez większość krajów afrykańskich, co zapewniło większą swobodę importerom tych państw w lokowaniu zagranicznych zamówień, a eksporterom zachodnioniemieckim - w działaniach akwizycyjnych. Zakończeniu ery kolonialnej towarzyszyło też powolne znoszenie preferencji celnych wobec byłych metropolii;

- rozbudowa tych działów gospodarki RFN, które opierają się na surowcach importowanych z Afryki, jak również wzrost konsumpcji kawy, kakao, bananów i innych spożywczych artykułów tropikalnych, przywożonych do RFN w dużej mierze z krajów kontynentu afrykańskiego;
- spadek kosztów transportu morskiego, który zwiększył opłacalność importu wielu surowców z odleglejszych terenów;
- udzielanie przez władze RFN znacznej pomocy gospodarczej i technicznej krajom afrykańskim, nie tylko z punktu widzenia politycznych celów RFN, ale również dla ułatwienia wymiany handlowej z Afryką.

Na znaczenie Afryki dla RFN wielokrotnie zwracali uwagę czołowi przedstawiciele rządu bońskiego m.in. kanclerz H. Schmidt w Deklaracji rządowej z 16 grudnia 1976 roku, w części poświęconej problematyce krajów rozwijających się stwierdził: „Będziemy wszystko czynić, aby utrzymać jak najbliższe stosunki z państwami Afryki[3].

---

[1] Tomala M., Ekspansja NRF na rynki świata, Warszawa 1970, s. 141.

[2] Dobosiewicz Z., Grabska W., Prokopczuk J., Polityka NRF w Afryce, Warszawa 1972, s. 152-153.

[3] Regierungspolitik 1977-80, Erläuterungen zur Regierungserklärung von 16 Dezember 1976, Presse - und Informationsamt der Bundesregierung, s. 123.

Podstawy traktatowe

RFN w rozwoju stosunków dyplomatycznych i politycznych z nowo powstałymi państwami afrykańskimi, będącymi w przeszłości byłymi koloniami niemieckimi nie natrafiła na większe trudności. Wprawdzie w okresie 1888--1907 niemiecka kolonizacja zapisała się w historii tych terenów latami terroru i bezwzględnego ucisku (o wiele przewyższającego to co miało miejsce w posiadłościach innych mocarstw kolonialnych), ale w dobie dekolonizacji o tym już nie pamiętano[4]. Co więcej Niemcy są często uważani w Afryce za tych przedstawicieli białej rasy, którzy nie zhańbili się kolonializmem. Stwarzało to dla penetracji RFN dogodne warunki działania, tym bardziej że rząd boński bardzo wcześnie opowiedział się za antykolonializmem, rozumianym jako negacja klasycznych wzorów kolonialnego wyzysku.

Znacznie trudniejsze zadanie stało przed zachodnioniemieckimi przedsiębiorstwami, podejmującymi próby intensyfikacji współpracy gospodarczej z dawnymi koloniami niemieckimi. Pozycje francuskich, brytyjskich partnerów były bowiem na tyle silne, iż koncerny RFN musiały ograniczyć się do współudziałów w mieszanych przedsiębiorstwach[5]. Rząd RFN zdając sobie sprawę z istnienia licznych barier ograniczających działalność gospodarczą w Afryce, a także w pozostałych krajach rozwijających się udzielał zachodnioniemieckim koncernom znacznej pomocy. M.in. stworzył system popierania inwestycji kapitałowych zachodnioniemieckich przedsiębiorstw, obejmujący obok ulg podatkowych, działalności Zachodnioniemieckiego Towarzystwa Rozwoju (Deutsche Entwicklungsgesellschaft - DEG), także gwarancje państwowe.

Gwarancje państwowe miały wyeliminować ryzyko polityczne, poprzez wypłacanie odszkodowań z budżetu państwa dla eksporterów kapitału z tytułu strat przez nich poniesionych w przypadku np. nacjonalizacji, zmiany rządu, zakazu wywozu, ograniczenia, bądź wstrzymania transferu zysków. Zdaniem Międzyministerialnej Komisji do spraw Gwarancji Eksportu Kapitału (Interministrieller Garantieausschuss für Kapitalexport), która podejmuje decyzję o objęciu gwarancją danego przedsięwzięcia inwestycyjnego, najczęściej gwarancji państwowych udzielano lokatom kapitałowym w Afryce[6]. Ważną rolę w systemie gwarancji państwowych odgrywają umowy bi-

---

[4] Dobosiewicz Z., Grabska W., Prokopczuk J..., op. cit. s. 38-39, 72.

[5] IPW - Berichte, Berlin 1979, nr 10, s. 59-61.
Zdaniem Z. Dobosiewicza zakładanie wspólnych przedsiębiorstw jest wprawdzie często dla koncernów RFN koniecznością, ale jednak przynosi także wiele korzyści: zmniejsza koszty i ryzyko związane z konkurencją gospodarczą i polityczną, rozwiązuje niejednokrotnie problem koncesji. Wspólne przedsiębiorstwa są też mniej wrażliwe na wahania koniunkturalne oraz utrudniają ingerencję państw afrykańskich w działalność spółki i zmniejszają ryzyko nacjonalizacji. (w:) Dobosiewicz Z., Grabska W., Prokopczuk J., op. cit. s. 111-112.

[6] System gwarancji państwowych w RFN obejmuje znacznie szerszy zakres pomocy rządu w porównaniu z innymi wysoko rozwiniętymi krajami kapitalistycznymi. Oprócz RFN tylko USA i Japonia objęły gwarancjami państwowymi inwestycje kapitałowe w krajach rozwijających na sumę większą, aniżeli 25 mln dolarów (w:) Goltz H., Förderung privater Kapitalanlagen (Direktinvestitionen) in Entwicklungsländern, Garantie - Finanzierungs - und Steuerhilfen, sowie Investitionsschutz, Köln 1975, s. 269-271.

lateralne - O popieraniu i ochronie inwestycji kapitałowych (Investitionsförderungsvertrage - IFV). Jako jedne z pierwszych rządów afrykańskich, które podpisały, a następnie ratyfikowały IFV z RFN były właśnie dawne kolonie niemieckie. Rząd Kamerunu uczynił to 21 listopada 1963 roku, Togo 21 grudnia 1964 roku, Tanzanii 12 lipca 1968 roku, Rwandy 28 lutego 1969 roku, natomiast w Burundi prowadzono w latach siedemdziesiątych pertraktacje w celu podpisania IFV[7]. W IFV dąży przede wszystkim do:

- ochrony zachodnioniemieckich inwestycji przed nacjonalizacją;
- zabezpieczenia ewentualnych odszkodowań i swobodnego transferu zysku;
- traktowania zachodnioniemieckich przedsiębiorstw na równi z firmami miejscowymi;
- niedyskryminacją personelu z RFN;
- zapobieganiu podwójnemu opodatkowaniu.

Obok zawierania bilateralnych układów z krajami afrykańskimi, RFN dążyła do zwiększenia swoich wpływów w tym regionie poprzez Europejską Wspólnotę Gospodarczą. Zgodnie bowiem z traktatem rzymskim stowarzyszono z EWG wiele państw afrykańskich, stanowiących głównie byłe kolonie francuskie[8]. Rząd boński popierał także starania Wielkiej Brytanii o przyjęcie do EWG, licząc na wejście tą drogą na rynki krajów Wspólnoty Brytyjskiej, w skład której wchodzi wiele państw afrykańskich[9].

Główne formy gospodarczej współpracy

Wymiana handlowa

Eksport towarowy RFN do Burundi, Kamerunu, Rwandy, Tanzanii i Togo w latach 1969-1982 zwiększył się 3,7-krotnie, ale dynamika tego wzrostu była mniejsza, aniżeli dla całego kontynentu afrykańskiego. Stąd w badanym okresie udział tej grupy państw w globalnym eksporcie towarowym RFN do Afryki spadał. W 1969 i w 1970 roku udział ten wynosił odpowiednio 5,3% i 4,7% i w następnych latach wielkość ta nigdy nie została przekroczona. Najniższy poziom ukształtował się w 1976 i 1981 roku, kiedy wskaźnik ten osiągnął poziom zaledwie 2,6% i 2,5%. Nic więc dziwnego, że wśród dziesięciu największych importerów z Afryki nie ma żadnego z tych państw[10].

Zmniejszanie się znaczenia dawnych kolonii niemieckich w eksporcie towarowym RFN na kontynent afrykański było rezultatem:

1) Gwałtownego wzrostu eksportu do innych państw afrykańskich, posiadających bogate złoża ropy naftowej jak np. Nigeria, Algieria, Libia. Kraje te, dzięki podwyżkom cen na ropę naftową posiadały środki na

---

[7] Tamże, s. 199.

[8] Szerzej na temat roli EWG w rozwoju stosunków RFN z byłymi koloniami niemieckimi będzie mowa na s. 21.

[9] Rutkowski J., Eksport kapitału, Warszawa 1972, s. 170.

[10] Statistisches Jahrbuch für die BRD 1973, s. 316-318, 1977, s. 248-250, 1979, s. 259-261, 1983, s. 266-268.

Tabela 1

Eksport towarowy RFN do byłych kolonii niemieckich w latach 1969-1982 w mln DM[x)]

	Burundi	Kamerun	Rwanda	Tanzania	Togo	Afryka
1969	7,6 (0,3)	72,9 (2,4)	5,5 (0,2)	53,9 (1,8)	17,0 (0,6)	3087,0 (100,0)
1970	7,0 (0,2)	59,0 (1,7)	7,3 (0,2)	67,7 (2,0)	21,7 (0,6)	3494,0 (100,0)
1971	8,2 (0,2)	53,7 (1,3)	6,8 (0,2)	74,5 (1,8)	24,0 (0,6)	4087,0 (100,0)
1972	8,1 (0,2)	55,4 (1,3)	7,0 (0,2)	72,9 (1,8)	26,8 (0,7)	3968,0 (100,0)
1973	8,3 (0,2)	63,4 (1,2)	5,9 (0,1)	83,2 (1,6)	22,4 (0,4)	5244,0 (100,0)
1974	10,7 (0,1)	93,6 (1,2)	8,5 (0,1)	141,5 (1,9)	37,0 (0,5)	7643,0 (100,0)
1975	15,1 (0,2)	95,2 (1,1)	12,9 (0,1)	107,9 (1,2)	42,1 (0,5)	9085,0 (100,0)
1976	12,7 (0,1)	86,0 (0,8)	13,6 (0,1)	129,3 (1,2)	42,6 (0,4)	11115,0 (100,0)
1977	14,5 (0,1)	118,8 (0,9)	14,8 (0,1)	175,2 (1,3)	46,5 (0,4)	13278,0 (100,0)
1978	26,4 (0,2)	127,3 (1,0)	33,3 (0,3)	239,4 (1,9)	130,6 (1,0)	12877,0 (100,0)
1979	24,0 (0,2)	190,1 (1,6)	25,1 (0,2)	214,4 (1,8)	44,4 (0,4)	121888,0 (100,0)
1980	23,6 (0,2)	156,9 (1,1)	25,6 (0,2)	192,6 (1,3)	50,9 (0,4)	14603,0 (100,0)
1981	27,4 (0,2)	168,0 (0,9)	30,1 (0,2)	192,3 (1,0)	43,6 (0,2)	18832,0 (100,0)
1982	39,6 (0,2)	268,6 (1,5)	32,2 (0,2)	182,2 (1,0)	60,6 (0,3)	17960,0 (100,0)

x)
- w nawiasach podano procentowy udział danego państwa w globalnym eksporcie towarowym RFN na kontynent afrykański
- przy zestawianiu danych statystycznych zastosowano formułę „Kraj produkcji, kraj konsumpcji (Herstellungs- bzw. Verbrauchsland).

Źródło: Statistisches Jahrbuch für die BRD 1973, s. 315-317, 1977, s. 248-249, 1979, s. 259-260, 1980, s. 250, 1983, s. 265-267.

Tabela 2

Import towarowy RFN z byłych kolonii niemieckich w latach 1969-1982 w mln DM[x)]

	Burundi	Kamerun	Rwanda	Tanzania	Togo	Afryka
1969	3,0 (0,1)	138,5 (2,1)	5,5 (0,1)	51,0 (0,8)	52,2 (0,8)	6509,0 (100,0)
1970	8,4 (0,1)	149,0 (2,2)	4,6 (0,1)	46,1 (0,7)	63,4 (1,0)	6688,0 (100,0)
1971	12,9 (0,2)	129,9 (1,9)	5,9 (0,1)	42,3 (0,6)	48,3 (0,7)	6924,0 (100,0)
1972	8,4 (0,1)	110,3 (1,7)	3,4 (0,1)	59,4 (0,9)	38,7 (0,6)	6638,0 (100,0)
1973	9,0 (0,1)	132,1 (1,7)	3,3 (0,0)	94,4 (1,2)	37,7 (0,5)	7873,0 (100,0)
1974	10,6 (0,1)	200,9 (1,4)	6 0 (0,6)	64,3 (0,5)	56,2 (0,4)	14301,0 (100,0)
1975	28,4 (0,2)	201,7 (1,7)	9,3 (0,1)	83,6 (0,7)	54,0 (0,4)	12180,0 (100,0)
1976	33,3 (0,2)	190,9 (1,3)	19,4 (0,1)	154,8 (1,1)	53,7 (0,4)	14713,0 (100,0)
1977	45,0 (0,3)	287,4 (1,9)	29,7 (0,2)	202,6 (1,3)	66,6 (0,4)	15369,0 (100,0)
1978	25,1 (0,2)	305,6 (2,3)	31,0 (0,2)	166,8 (1,3)	59,9 (0,5)	13094,0 (100,0)
1979	28,8 (0,2)	239,8 (1,4)	63,3 (0,4)	147,3 (0,8)	61,7 (0,4)	17784,0 (100,0)
1980	41,4 (0,2)	341,3 1,5)	34,4 (0,2)	167,4 (0,7)	60,2 (0,3)	23321,0 (100,0)
1981	28,2 (0,1)	621,3 (2,8)	28,3 (0,1)	198,1 (0,9)	56,8 (0,3)	22391,0 (100,0)
1982	72,4 (0,3)	562,1 (2,5)	42,3 (0,2)	198,7 (0,9)	35,1 (0,2)	22119,0 (100,0)

x)- w nawiasach podano procentowy udział danego państwa w globalnym imporcie towarowym RFN z Afryki
- przy zestawieniu danych statystycznych zastosowano formułę „Kraj produkcji, kraj konsumpcji" (Herstellungs- bzw. Verbrauchsland).

Źródło: Statistisches Jahrbuch für die BRD, 1973, s. 315-317, 1977, s. 247-249, 1979, s. 259-260, 1980, s. 250, 1983, s. 265-267.

sfinansowanie wielu przedsięwzięć inwestycyjnych[11], w których partycypowały również zachodnioniemieckie koncerny.

2) Braku dalszych możliwości intensyfikowania zachodnioniemieckiego importu z tych państw ze względu na:
   - obniżenie zużycia surowców na jednostkę wytworzonej produkcji, w wyniku dynamicznego rozwoju postępu naukowo-technicznego;
   - wykorzystanie dawniej trudno dostępnych w eksploatacji i względnie ubogich źródeł surowców oraz rozszerzanie produkcji surowców syntetycznych (zastępujących naturalne), zarówno w RFN, jak i w innych wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych;
   - wzrost samowystarczalności RFN w zakresie produktów rolnych oraz brak warunków do dalszego zwiększania importu spożywczych artykułów tropikalnych, w następstwie pełnego zaspokojenia popytu.
3) Występowanie w tych państwach strukturalnych niedoborów, których wspólnym mianownikiem jest niedostateczna stopa akumulacji. W szczególności chodzi tutaj o niedobory w dziedzinach: kapitału, dewiz, żywności i wykwalifikowanej siły roboczej.

Spośród państw byłych kolonii niemieckich największe znaczenie w wymianie towarowej RFN mają - Tanzania i Kamerun. Tanzania, dzięki roli politycznej jaką odgrywa w Afryce otrzymuje stosunkowo dużą pomoc gospodarczą, przeznaczaną m.in. na zakupy w RFN. W strukturze tanzańskiego eksportu dominującą pozycję zajmują: kawa, bawełna, sizal i produkty z sizalu. Ta grupa towarów partycypowała w globalnym wywozie towarowym w 1979 roku w 48,8% (w 1970 roku w 41,9%)[12]. Oprócz tego Tanzania eksportuje diamenty oraz inne artykuły tropikalne. W latach 1978-1982 obniżył się poziom zachodnioniemieckiego eksportu towarowego do Tanzanii. Wynikało to z pogarszających się warunków rozwoju gospodarczego tego kraju w następstwie:[13]

- spadku produkcji głównych towarów eksportowych;
- obciążenia budżetu państwa wojną z Ugandą i zaangażowaniem się militarnym Tanzanii na Komorach, Seszelach i w Mozambiku;
- niekorzystnego się kształtowania terms of trade.

W okresie 1970-1979 cenowe terms of trade wyniosło - 4,4, natomiast wolumenowe - 6,6[14]. Najlepszą egzemplifikacją tych danych są słowa wypowiedziane przez prezydenta Tanzanii J. Nyerere podczas wykładu na te-

---

[11] W latach 1972-1979 dochody państw OPEC wzrosły z 9 mld dolarów USA do 100 mld dolarów. (w:) Deutsch-arabische Beziehungen, Bestimmungsfaktoren Probleme einer Neuorientierung, München) Wien 1981, s. 153.

[12] Nohlen D,, Nuscheler F., Handbuch der Dritten Welt, tom 4, Hamburg 1982, s. 162.

[13] Produkcja sizalu jest obecnie o 60% mniejsza, aniżeli 10 lat temu, natomiast bawełny o 20%. Oblicza się, że koszt wojny z Ugandą wyniósł około 1 mld dolarów USA. (w:) Mission Aktuell nr 4, Aachen 1984, s. 7.

[14] Nohlen D., Nuscheler F., op. cit., s. 32.

mat: „Trzeci Świat a struktura gospodarki światowej" (Dritte Welt und die Struktur der Weltwirschaft), wygłoszonego w Bonn 4 maja 1976 roku. J. Nyerere powiedział: „W 1972 roku koszt budowy fabryki, przetwarzającej ryby w Tanzanii wynosił 1,8 mln dolarów USA. Dwa lata później cena oferty wzrosła do 7,1 mln dolarów USA. Dla nas w rzeczywistości oznacza to, że jedna fabryka, która początkowo kosztowała 7000 ton sizalu kosztuje teraz prawie 24 000 ton"[15].

W innej sytuacji znajduje się Kamerun. Wprawdzie nadal najważniejszym produktem w eksporcie pozostaje kawa i kakao, ale w 1978 roku rozpoczęto eksploatację złóż ropy naftowej, których rezerwy oceniane są na 0,2 mld baryłek[16]. Kamerun nie posiada tak bogatych złóż ropy naftowej, jak państwa arabskie, czy nawet Angola, tym niemniej wpływy uzyskane z eksportu tego produktu stanowią w budżecie państwa istotną pozycję. W 1979 roku udział ropy naftowej w globalnym wywozie towarowym wyniósł 23,6% (0,0%), kawy 25,3% (22,3%), kakao 24,8% (37,3%), drewna 7,3% (8,8%), aluminium 2,2% (8,1%). W nawiasach podano wskaźniki z okresu 1969/1970. Warto również zwrócić uwagę, że w latach 1969-1979 cenowy i wolumenowy terms of trade kształtował się dla Kamerunu korzystnie i wynosił odpowiednio 6,7 i 0,5. Kamerun jest obecnie najważniejszym punktem ciężkości w ekspansji towarowej RFN wśród państw byłych kolonii niemieckich (w 1982 roku 268,6 mln DM).

Togo, Rwanda i Burundi odgrywają o wiele mniejszą rolę w zachodnioniemieckiej wymianie towarowej. Togo wywozi głównie kawę, kakao i fosforyty, na które przypadało w 1979 roku 75,8% (w 1970 roku 83,7%) wszystkich wpływów z eksportu. Spadek udziału tej grupy towarowej w porównaniu do 1970 roku wynikał przede wszystkim ze zmniejszenia produkcji kakao z 27,1 tys. ton w 1970 roku do 12,6 tys. ton w 1979 roku i kawy odpowiednio ze 139 tys. ton do 62 tys. ton. Obniżenie produkcji zostało częściowo zrekompensowane, uzyskiwaniem znacznie wyższych cen w eksporcie kakao (wzrost 2,5-krotny) i kawy (wzrost 2,7-krotny). Cenowe terms of trade dla Togo w omawianym okresie wyniosło 6,0, natomiast wolumenowe -2,5. Również głównymi towarami eksportowymi Rwandy i Burundi jest kawa (w 1979 roku 92,8% wszystkich wpływów z eksportu). I chociaż legitymują się one najkorzystniejszymi wskaźnikami terms of trade, a zachodnioniemiecki eksport towarowy wykazuje tendencje wzrostowe, to możliwości zmiany znaczenia tych państw w gospodarce RFN są mocno ograniczone.

Z danych statystycznych zawartych w tabeli 1, i tabeli 2. wynika, że w latach 1969-1982 RFN miała rokrocznie ujemny bilans handlowy z grupą pięciu państw byłych kolonii niemieckich. Wyciąganie z tego faktu daleko idących wniosków byłoby dużym uproszczeniem. W roczniku statystycznym RFN zestawiając zachodnioniemicki eksport i import towarowy w podziale geograficznym przyjęto formułę „Kraj produkcji, kraj konsumpcji (Herstel-

---

15) Sieberg H., Dritte Welt - Vierte Welt, Grundprobleme der Entwicklungsländer, Hildesheim (New York) 1980, s. 90.

16) Większość danych statystycznych dotyczących byłych kolonii niemieckich pochodzą z podręcznika Nohlena D., Nuschelera F., op. cit. s. 20, 32, 125, 373-380, 414-426.

lungs - Verbrauchsland), która nie uwzględnia pośrednictwa, jakie ma miejsce w handlu międzynarodowym, przede wszystkim w odniesieniu do krajów rozwijających się. Rolę pośrednika wypełniają byłe metropolie kolonialne - Wielka Brytania, Francja, Holandia, Belgia oraz Stany Zjednoczone[17].

Warto również zwrócić uwagę, że w zachodnioniemieckim eksporcie towarowym do państw byłych kolonii niemieckich (podobnie jak i do innych krajów rozwijających się) dominują artykuły przemysłowe - maszyny i urządzenia, środki transportu[18].

Inwestycje bezpośrednio koncernów RFN

Po II wojnie światowej systematycznie zwiększało się znaczenie przepływu długookresowego kapitału produkcyjnego w formie inwestycji bezpośrednich. W ostatnich latach - jak podkreśla E. Bryl-Warewicz przeciętnie 70% eksportu kapitału w skali światowej przyjmuje postać inwestycji bezpośrednich[19]. Na podobną tendencję w zachodnioniemieckiej ekspansji kapitałowej i to zarówno w odniesieniu do wysoko rozwiniętych państw kapitalistycznych, jak i krajów rozwijających się wskazuje M. Tomala[20]. Inwestycje bezpośrednie, będąc najważniejszą pozycją w eksporcie kapitału stały się także czynnikiem wysoce aktywnym w sferze kształtowania międzynarodowych stosunków ekonomicznych i politycznych.

W RFN za inwestycje bezpośrednie uważa się:[21]

- utworzenie lub nabycie przedsiębiorstwa;
- budowę lub nabycie filii zakładów;
- nabycie udziałów w przedsiębiorstwach;
- wyposażenie przedsiębiorstw, filii lub zakładów środkami inwestycyjnymi lub zasilanie subwencjami;
- pożyczki udzielone przedsiębiorstwom, będącym własnością pożyczkodawcy, gdy posiada on bezpośredni lub pośredni udział kapitałowy, bądź też poprzez udzielenie pożyczki uzyskuje znaczny wpływ na decyzje zarządu tegoż przedsiębiorstwa.

---

[17] Szersze omówienie dotyczące występowania tych zależności można znaleźć w następujących pozycjach: Nowak Z., Zarys czynników rozwoju gospodarczego Niemiec Zachodnich, Poznań 1960, s. 203; Dobosiewicz Z., Grabska W., Prokopczuk J., op. cit., s. 153.

[18] Warto zwrócić uwagę, że w latach siedemdziesiątych Tanzania i Kamerun importowały także zachodnioniemiecką broń, a rząd Togo prowadził pertraktacje w sprawie importu samolotów transportowych o krótkim starcie i lądowaniu - Alpha-Jet. (w:) Sprawy Międzynarodowe nr 12 z 1983 r., s. 83-84.

[19] Bryl-Warewicz E., Inwestycje kapitałowe, a polityka zagraniczna RFN, Warszawa 1978, s. 89.

[20] Tomala M., Ekspansja NRF..., op. cit., s. 178.

[21] Schneider W., Direktinvestitionen und die Politik der Entwicklungsländer, Berlin 1974, s. 29.

Inwestycje bezpośrednie zachodnioniemieckich koncernów w byłych koloniach niemieckich nie stanowią znaczącej pozycji w ekspansji kapitałowej RFN na kontynencie afrykańskim. W latach 1969-1982 udział tej grupy państw kształtował się w granicach 2,3% do 3,6%. Przyczyny tak niewielkiego zaangażowania zachodnioniemieckiego kapitału w byłych koloniach niemieckich są podobne do tych, które ograniczają rozwój wymiany handlowej. W przeprowadzonej ankiecie przez Institut für Wirtschaftsforschung w Monachium (Ifo) wśród eksporterów kapitału do krajów rozwijających się ustalono najważniejsze motywy podejmowania inwestycji bezpośrednich. Okazało się, że decydującymi czynnikami są:[22]

- wielkość rynku,
- koszty produkcji,
- polityka importowa państw rozwijających się.

Byłe kolonie niemieckie nie posiadają rozwiniętego rynku, ze względu na małą liczbę (za wyjątkiem Tanzanii) ludności oraz niski dochód narodowy liczony per capita[23]. Z kolei koszty produkcji kształtują się na stosunkowo wysokim poziomie ze względu na:

- słabo rozwiniętą infrastrukturę gospodarczą, a zwłaszcza komunikacyjną i wynikającą stąd konieczność ponoszenia dodatkowych wydatków przez inwestora;
- niedorozwój przemysłu, który sprawia że wiele materiałów i półfabrykatów musi być importowana. Oczywiście zwiększa to koszty własne przedsięwzięć inwestycyjnych;
- niskie kwalifikacje i słaba wydajność miejscowych robotników, co zmusza do sprowadzania z zewnątrz kadr technicznych i administracyjnych. Ze zrozumiałych względów muszą być one lepiej wynagradzane, aniżeli w RFN;
- niesprawne funkcjonowanie aparatu administracyjnego tych państw, co naraża niejednokrotnie zachodnioniecke koncerny na dodatkowe koszty.

Również polityka importowa rządów tych państw, w dużej mierze uzależniona od sytuacji gospodarczej wykazuje częste wahania. Wszystko to nie stwarza dobrego klimatu dla podejmowania inwestycji bezpośrednich w byłych koloniach niemieckich.

Rząd boński w pełni rozumiejąc, że system gwarancji państwowych w niedostatecznym stopniu stymuluje rozwój zachodnioniemieckich inwestyji kapitałowych utworzył 14 września, z inicjatywy ówczesnego ministra do spraw współpracy gospodarczej W. Scheela Zachodnioniemieckie Towarzystwo Rozwoju - DEG. Miało ono udzielać wszechstronnej pomocy w eksporcie kapitału, przede wszystkim do państw afrykańskich i azjatyckich przed-

---

22) Direktinvestitionen in Entwicklungsländer, Bedeutung, Probleme und Risiken, München-Köln 1983, s. 55-56.

23) W 1979 roku Burundi liczyło 4 mln mieszkańców (180 dolarów), Kamerun 8,2 mln (560 dolarów), Rwanda 4,9 mln (210 dolarów), Tanzania 18 mln (270 dolarów), Togo 2,4 mln (340 dolarów). W nawiasach podano wysokość dochodu narodowego w przeliczeniu na głowę jednego mieszkańca. (w:) Nohlen D., Nuscheler F., op. cit., s. 82.

Tabela 3

Inwestycje bezpośrednie RFN w byłych koloniach niemieckich w latach 1969-1982 w mln DM[x)]

	Burundi	Kamerun	Rwanda	Tanzania	Togo	Afryka
1969	0,90 (0,1)	3,4 (0,4)	0,4 (0,1)	12,3 (1,6)	4,0 (0,5)	792 (100,0)
1971	1,3 (0,1)	6,9 (0,6)	0,9 (0,1)	14,4 (1,2)	4,1 (0,3)	1232 (100,0)
1975	1,8 (0,1)	21,5 (1,0)	1,4 (0,1)	23,3 (1,1)	6,4 (0,3)	2096 (100,0)
1979	1,4 (0,1)	40,8 (1,6)	2,1 (0,1)	29,0 (1,1)	17,4 (0,7)	2579 (100,0)
1982	b.d.	56,2 (1,5)	2,3 (0,1)	30,0 (0,8)	26,8 (0,7)	3853 (100,0)

x)- stan każdorazowo na 31 grudnia
- w nawiasach podano udział danego państwa w globalnych inwestycjach bezpośrednich w Afryce w procentach
b.d. - brak danych

Źródło: zestawiono i obliczeń dokonano na podstawie Bundesanzeiger nr 65 z 6 IV 1972, s. 1-2, nr 83 z 3 V 1978, s. 2-3, nr 79 z 25 IV 1980, s. 1-2, nr 63 z 31 III 1980, s. 2893 - 2894.

siębiorstwom małej i średniej wielkości. Do zadań DEG należy:[24)]
- przyznawanie udziałów lub zabezpieczanie pożyczek dla realizacji przedsięwzięć inwestycyjnych;
- udzielanie porad w planowaniu i realizacji projektów inwestycyjnych;
- pośrednictwo w zakresie dodatkowego finansowania ze źródeł międzynarodowych i narodowych banków rozwoju;
- zapewnienie traktowania zachodnioniemieckich inwestorów na bazie partnerstwa tzn. na równi z inwestorami miejscowymi;
- udzielanie informacji o wybranych krajach rozwijających się.

Według stanu na dzień 1 I 1981 r. udział państw afrykańskich w inwestycjach kapitałowych DEG wyniósł 48,0% (w 1970 r. - 42,7%, 1973 r. - 44,3%, 1975 r. - 48,0%, 1977 - 50,2%)[25)]. Spośród 28 państw afrykańskich objętych penetracją DEG, obok Kenii największe znaczenie ma Kamerun. W latach 1973-1977 lokaty kapitałowe DEG wyniosły w tym państwie 19,3 mln DM.

[24)] IPW - Berichte, Berlin 1979, nr 3, s. 56.

[25)] Tamże, s. 58, Direktinvestitionen in Entwicklungsländer, Bedeutung ..., op. cit., s. 73.

Innym instrumentem stymulowania eksportu kapitału są ulgi podatkowe. W 1974 roku, w miejsce dotychczas funkcjonującej ustawy podatkowej „Entwicklungshilfe-Steuergesetz (EHStG) wprowadzono nową „Entwicklungslander--Steuergesetz, ELStG), mającą poprzez zawarte w niej instrumenty finansowe zwiększyć udział inwestycji kapitałowych RFN w tzw. krajach LDC (Least Developed Countries), do których zalicza się także Burundi, Rwandę i Tanzanię[26]. Ustawa ta różnicowała w zależności od stopnia osiągniętego rozwoju poszczególnych państw Trzeciego Świata wysokość rezerwy, jaką zachodnioniemieckie przedsiębiorstwa mogły stworzyć od rzeczywistej wartości dokonanych inwestycji kapitałowych. W przypadku podjęcia inwestycji w krajach LDC koncerny mogły utworzyć rezerwę równą 100% wartości lokat kapitałowych, natomiast w pozostałych państwach, stanowiącą 40% tej kwoty[27]. Takie same uprawnienia mają udziałowcy inwestycji, realizowanych w ramach DEG. Dotychczas przedsięwzięcia rządu bońskiego nie przyczyniły się do dynamizacji zachodnioniemieckiego eksportu kapitału do krajów rozwijających się, w tym także do byłych kolonii niemieckich.

Największe znaczenie wśród tej grupy państw mają Tanzania i Kamerun. Tanzania do 1975 roku była najważniejszym punktem ciężkości w wywozie kapitału w tym regionie. W latach 1969-1982 niska dynamika przyrostu zachodnioniemieckich inwestycji bezpośrednich w Tanzanii - odnotowano zaledwie 2,4-krotny wzrost z 12,3 mln DM do 30,0 mln DM - spowodowała spadek udziału tego kraju w globalnym wywozie kapitału RFN na kontynent afrykański z 1,6% do 0,8%. Z Tanzanią zachodnioniemieckie koncerny wiązały duże nadzieje, w związku z ochłodzeniem jej stosunków z Wielką Brytanią[28]. Kiedy jednak zgodnie z Deklaracją z Aruszy, rząd tanzański znacjonalizował plantacje nie tylko towarzystw brytyjskich, ale także zachodnioniemieckich, koncerny RFN nie podejmowały poważniejszych prób penetracji kapitałowej w tym państwie.

Znacznie większe tempo przyrostu inwestycji bezpośrednich RFN miało miejsce w Kamerunie. W badanym okresie zachodnioniemieckie lokaty kapitałowe wzrosły ponad 16-krotnie z 3,4 mln DM do 56,2 mln DM. Skoncentrowane zostały one w rolnictwie m.in. w:[29]

- Afrikanische Frucht Companie AG z Hamburga (plantacje bananów, kakao i hevea);
- Bibundi AG z Hamburga (plantacje bananów, posiada także własną linię kolejową);
- Gesellschaft „Süd - Kamerun z Berlina Zachodniego (plantacje kawy, bananów).

---

[26] Goltz H., op. cit., s. 282-283.

[27] Tamże, s. 133.

[28] Dobosiewicz Z., Malinowski M., Prokopczuk J., Polityka Wielkiej Brytanii wobec Afryki, Warszawa 1974, s. 186-190.

[29] Dobosiewicz Z., Grabska W., Prokopczuk J., op. cit., s. 122.

Kapitał zachodnioniemiecki zainwestował także w przemyśle tekstylnym Kamerunu. Wspólnie z kapitałem francuskim[30] utworzono Societe Cotonniere Industrielle du Cameroun (CICAM), który zbudował m.in. przędzalnię i tkalnię w Garoua oraz tkalnie i farbiarnie w Douala. Wzrost zainteresowania kapitału zachodnioniemieckiego w ostatnich latach został wywołany przede wszystkim odkryciem i eksploatacją złóż ropy naftowej.

W pozostałych byłych koloniach niemieckich - za wyjątkiem Togo, gdzie zbudowano m.in. browar w Lome, a w togijskim rolnictwie działa Deutsche Togogesellschaft z Hamburga[31] - inwestycje bezpośrednie RFN mają tylko symboliczny charakter.

Państwowa pomoc rozwojowa[32]

Ważnym instrumentem oddziaływania RFN na byłe kolonie niemieckie jest państwowa pomoc rozwojowa. W latach sześćdziesiątych politykę rozwojową RFN w dużej mierze wyznaczały cele polityki zagranicznej rządu bońskiego. Chodziło przede wszystkim o ograniczenie wpływów ZSRR i innych państw socjalistycznych w krajach rozwijających się. W tym okresie pomoc rozwojowa RFN uzależniona była najczęściej od takich warunków jak:[33]

- charakter ustroju społeczno-politycznego w danym kraju;
- gwarancje nienaruszalności prywatnej;
- nieprzeznaczanie otrzymanych środków na rozwój sektora państwowego;
- przynależność danego kraju do bloków militarnych;
- nieuznawanie NRD.

Wyżej wymienione zasady wobec państw Trzeciego Świata wypełniano rygorystycznie. Spośród byłych kolonii niemieckich przekonała się o tym Tanzania. Realizacja postępowych reform prezydenta J. Nyerere i nawiązanie stosunków dyplomatycznych z NRD spowodowała nie tylko cofnięcie dla tego państwa zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej, ale także inne formy ekonomicznego i politycznego, a nawet militarnego nacisku[34].

W latach siedemdziesiątych odchodzono od ścisłego podporządkowania polityki rozwojowej doraźnym celom polityki zagranicznej RFN w rezultacie:

- uświadomienia w kołach rządowych małej skuteczności (w stosunku do ponoszonych nakładów) dotychczasowej polityki rozwojowej;
- zmiany w stosunkach Wschód - Zachód;
- nowej jakościowo sytuacji w Trzecim Świecie, powstałej w wyniku kryzysu energetycznego.

---

[30] Tamże, s. 146-147.

[31] Tamże, s. 121-122, 146.

[32] Przez pomoc rozwojową rozumiem transfer pieniędzy, dóbr materialnych i usług (w tym również wiedzy i umiejętności) kanałami państwowymi, bilateralnymi, bądź multirateralnymi w płaszczyźnie międzynarodowej, na warunkach bardziej dogodnych, niż rynkowe.

[33] Rutkowski J., Eksport..., op. cit., s. 169.

[34] Dobosiewicz Z., Grabska W., Prokopczuk J., op. cit., s. 64.

Wówczas to zostały opracowane nowe dokumenty, tworzące podstawy obecnej polityki rozwojowej RFN: die entwicklungspolitische Konzeption der BRD vom 11 stycznia 1971 r., die 25 Thesen zum Politik der Zusammenarbeit mit den Entwicklungsländern vom 9 czerwca 1975 r. (Gymnicher Thesen), die Thesen für die Politik der Zusammenarbeit mit den Entwicklungspolitischen Grundlinien der Bundesregierung vom 9 lipca 1980 r.

Szczególne znaczenie miały tezy przyjęte przez rząd na zamku Gymnich, w którym zapowiedziano:[35]

- koncentrację bilateralnej współpracy na grupie 33 najbiedniejszych państw. Przewidziano dla nich każdorazowo około 40% pomocy kapitałowej i technicznej;
- nowe warunki pomocy kapitałowej i technicznej. Od 1976 r. kraje rozwijające się zaawansowane w rozwoju otrzymują mniej korzystne warunki kredytowe (oprocentowanie 4,5%, okres spłaty 20 lat, karencja pięcioletnia). Obok państw LDC, także państwa zaliczone do MSAC (Most Seriously Affected Countries) mogą korzystać z kredytów oprocentowanych w wysokości 0,75%, z okresem spłaty 50 lat, i karencją dziesięcioletnią. Dla pozostałych państw Trzeciego Świata przewiduje się warunki standardowe (2%, 30 lat, początek spłaty po dziesięciu latach);
- zwiększenie świadczeń dla rolnictwa w krajach rozwijających się. Prawie co trzecia zachodnioniemiecka marka z budżetu Ministerstwa Współpracy Gospodarczej (BMZ) ma zostać wydatkowana na rozwój tego sektora.

Nowe zasady polityki rozwojowej są bardzo korzystne dla grupy krajów byłych kolonii niemieckich. I o ile biorąc pod uwagę takie kryteria jak: liczbę ludności, poziom wymiany handlowej z RFN, wielkość dokonanych inwestycji bezpośrednich nie znajdziemy tych państw w czołówce kontynentu afrykańskiego, o tyle pod względem świadczeń finansowych zajmują one eksponowane pozycje.

W latach 1970-1979 Tanzania zajmowała z 772,9 mln DM drugie miejsce, natomiast Kamerun z 358,1 mln DM ósme. Świadczenia dla pozostałych państw są mniejsze (Togo 194 mln DM, Rwanda 44 mln DM, Burundu 22 mln DM, ale odgrywają w ich budżetach ogromną rolę[36]. Z badań przeprowadzonych dla okresu 1969-1973 wynika, że udział urzędowej pomocy rozwojowej w całkowitym wpływie dewiz stanowił dla Rwandy 120,3%, Burundi 98,3%, Togo 43,2%. Natomiast udział globalnej pomocy rozwojowej w stosunku do wpływów z eksportu wynosił dla Rwandy 53,5%, Burundi 49,9%, Togo 27%. Uwagę zwraca także fakt, że wśród 27 państw rozwijających się, którym RFN anulowała długi w łącznej wysokości 3,62 mln DM, ponad 10% przypadało na Tanzanię, Rwandę i Burundi.[37].

---

35) Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung nr 75 z 12.VI.1975 r., s. 697.

36) IPW-Berichte, Berlin 1979, nr 10, s. 59, Bohrmann A., Zum Verhältnis von Aussenwirtschafts- und Entwicklungspolitik, Hamburg 1975, s. 181.

37) IPW-Berichte, Berlin 1979 nr 10, s. 60.

Tabela 4

Najważniejsze punkty ciężkości pomocy rozwojowej[x] RFN dla Afryki w latach 1970-1979 w mln DM

Kraj	1970-1979	1979
Egipt	1500,7	358,0
Tanzania	772,9	115,6
Tunezja	730,7	xx)
Maroko	722,6	110,9
Sudan	696,8	136,7
Kenia	459,5	78,3
Algieria	420,2	xx)
Kamerun	358,1	xx)
Ghana	353,5	61,4
Górna Wolta	320,8	95,8
Kraje rozwijające się[xxx] (łącznie 123 państwa)	23937,7	4295,3

x) Pomoc finansowa i techniczna

xx) Pomoc rozwojowa do tych państw nie przekroczyła w 1979 r. 50 mln DM

xxx) Bez europejskich krajów rozwijających się i Izraela

Źródło: Esser K., Wiemann J., Schwerpunktländer in der Dritten Welt, Konsequenzen für die Südbeziehungen der Bundesrepublik Deutschland, Berlin 1981, s. 195.

Uwarunkowania instytucjonalne

Obok przesłanek natury politycznej i ekonomicznej, szczególną rolę w rozwoju stosunków RFN z byłymi koloniami niemieckimi odegrały przesłanki instytucjonalne, związane z powstaniem Wspólnego Rynku. Jak wiadomo zgodnie z IV częścią Traktatu Rzymskiego stowarzyszono z EWG terytoria kolonialne państw członkowskich. Spośród państw dawnych kolonii niemieckich konwencją o stowarzyszeniu ze Wspólnym Rynkiem objęto w 1957 r., a więc jeszcze przed uzyskaniem niepodległości Togo, Kamerun oraz Rwandę i Burundi (wówczas terytorium powiernicze Ruanda i Urundi)[38].

Na mocy układu państwa członkowskie EWG zobowiązały się do stosowania w handlu z krajami stowarzyszonymi, takich samych zasad, jak w handlu między sobą. Kraje stowarzyszone potwierdziły natomiast gotowość rozszerzenia preferencji - zastrzeżonych dotychczas dla byłej metropolii -

[38] W 1969 r. układ ten zawarła Tanzania.(w:) Kaczyński B., Organizacja Jedności Afrykańskiej, Warszawa 1976, s. 151-153.

także wobec pozostałych państw EWG. Równocześnie utworzono Europejski Fundusz Rozwoju (Europäischen Entwicklungsfonds - EEF) z przeznaczeniem na finansowanie inwestycji w krajach stowarzyszonych. W okresie 1958--1964 jego wysokość wyniosła 581,3 mln jednostek obrachunkowych (Europäische Rechungseinheiten - ERE)[39].

Model wiążący kraje afrykańskie z EWG na mocy Traktatu Rzymskiego został zastąpiony konwencją podpisaną w Jaunde 20 lipca 1963 r. (29 lipca 1969 r. zawarto drugą konwencję z Jaunde, przedłużającą stowarzyszenie na kolejny pięcioletni okres). Do Jaunde I przystąpiło osiemnoście państw afrykańskich m.in. Burundi, Kamerun, Rwanda i Togo. Konwencja regulowała stosunki państw EWG z owymi krajami afrykańskimi[40] w zakresie wymiany handlowej, współpracy finansowej i technicznej, prawa osiedlania się, usług, płatności i kapitałów, powołała instytucje stowarzyszenia, określiła ich działanie oraz w tytule V Postanowienia ogólne i końcowe unormowała kwestie, dotyczące ratyfikacji umowy, jej ważności, warunków wypowiedzenia itp.

W sferze wymiany handlowej najważniejsze decyzje dotyczyły stopniowego wzajemnego znoszenia ceł i opłat o równorzędnym skutku oraz ograniczeń ilościowych w imporcie. Kraje stowarzyszone uzyskały jednakże prawo do stosowania wobec importu z obszaru EWG ceł i ograniczeń ilościowych w przypadkach uzasadnionych potrzebami rozwoju gospodarczego, industrializacji, trudności związanymi z bilansem płatniczym, czy też jeśli chodzi o produkty rolne, wymaganiami regionalnej organizacji rynków.

Z uprawnień tych skorzystały m.in. byłe kolonie niemieckie - Burundi i Togo nie zastosowały preferencyjnych stawek celnych wobec państw Wspólnego Rynku, a Rwanda wprowadziła preferencyjną dwukolumnową taryfę celną i dokonała pierwszej obniżki stawek na korzyść Wspólnoty w wysokości 15%[41].

W dziedzinie współpracy finansowej i technicznej wyasygnowano ogółem 730 mln ERE, z czego 666 mln ERE przez państwa członkowskie (w tym 620 mln ERE na pomoc bezzwrotną, reszta zaś na pożyczki udzielane na specjalnych warunkach), a 64 mln ERE przez Europejski Bank Inwestycyjny[42]. W konwencji Jaunde II EEF zwiększono do 1 mld ERE[43].

W zakresie osiedlania się, usług, płatności i kapitałów państwa stowarzyszone zobowiązały się, że:

---

39) Bartosiewicz T., Dwa modele integracji EWG i RWPG, Warszawa 1983, s. 74.

40) Z pełnym tekstem konwencji z Jaunde I można zapoznać się (w:) Polityka zagraniczna państw afrykańskich, Warszawa 1970, s. 235-247.

41) Jedynie Kamerun zniósł wszelkie cła na towary pochodzące z EWG (w:) Bartoszewicz T., Dwa modele... op. cit. s. 76.

42) Polityka zagraniczna op. cit., s. 240.

43) Kaczyński B., Organizacja... op. cit. s. 153.

- obywatele i spółki wszystkich państw członkowskich uzyskają równe uprawnienia, jeśli chodzi o prawo osiedlania się i świadczenia usług i dokonywane inwestycje;
- nie będą wprowadzać nowych ograniczeń dewizowych, które mogłyby naruszyć system inwestycji i dokonywanie bieżących płatności przez osoby mające siedzibę w państwach członkowskich.

Dla RFN konwencje z Jaunde stwarzały nowe możliwości politycznego oddziaływania na państwa afrykańskie i otwierały w coraz większym zakresie rynki tych państw dla zachodnioniemieckiego przemysłu. Konwencje z Jaunde oznaczały bowiem uprzywilejowanie zachodnioniemieckich koncernów na obszarze krajów stowarzyszonych w stosunku do państw trzecich oraz zrównanie ich pozycji (przynajmniej pod względem formalnoprawnym) z Francją i pozostałymi państwami EWG.

Nowa jakościowo sytuacja powstała po przystąpieniu do Wspólnego Rynku Wielkiej Brytanii. Zgodnie z porozumieniami z 22 lipca 1971 r. z EWG mogły stowarzyszać się byłe kolonie i posiadłości brytyjskie w Afryce oraz pozostałe kraje Commonwealthu, co ostatecznie urzeczywistniono w rezultacie podpisania 28 lutego 1975 r. w stolicy Togo tzw. konwencji Lome I, a następnie Lome II i Lome III[44].

Konwencja Lome I reguluje stosunki państw EWG z grupą 46 krajów rozwijających się w trzech zasadniczych problemach:[45]

- mechanizmu i stabilizacji wpływów z eksportu surowców tzw. system Stabex;
- zniesienia wobec importu z krajów AKP (Afryki, Karaibów i Oceanu Spokojnegoę ceł dla około 50% globalnego eksportu tych państw bez uwzględnienia preferencji zwrotnych;
- zwiększenie pomocy dla państw AKP na stosunkowo korzystnych warunkach, w ramach EEF.

System Stabexu obejmuje 12 podstawowych surowców, będących przedmiotem eksportu krajów AKP do EWG, przy czym są to - z wyjątkiem rudy żelaza - wyłącznie towary o charakterze rolno-spożywczym. Wśród tych 12 surowców znajdują się: kawa, ziarno kakaowe, bawełna, sizal, herbata, drewno, a więc towary decydujące w sposób zasadniczy o wynikach handlu zagranicznego byłych kolonii niemieckich[46].

Na fundusz Stabexu przeznaczono 375 mln ERE i miał on być uruchamiany wówczas, gdy roczne wpływy z eksportu danego surowca na rynek EWG (pod warunkiem, że jego udział w eksporcie danego państwa AKP stanowił nie mniej niż 7,5%) zmniejszyły się przynajmniej o 7,5% w stosunku do śred-

---

44) Mała encyklopedia ekonomiczna, Warszawa 1974, s. 203. Konwencję Lome III podpisano 8 grudnia 1984 r. i dlatego też w niniejszym opracowaniu nie została uwzględniona. W tytule dolną granicę zakresu czasowego ustalono na rok 1982. Z konwencją Lome III można zapoznać się m.in. (w:) Sprawy Międzynarodowe 1986 nr 1, s. 127-136.

45) Bley H., Tetzlaff R., Afrika und Bonn- Versäumnisse und Zwänge deutscher Afrika - Politik, Hamburg 1978, s. 268.

46) Tamże, s. 275.

niej z ostatnich czterech lat. W przypadku krajów najsłabiej rozwiniętych (Least Developed Countries - LDC) poziom obydwu wskaźników został ustalony na 2,5% i przewidziano dla nich kompensatę bezzwrotną[47]. Pozostałe państwa mogą ubiegać się o niecprocentowaną pożyczkę zwrotną płatną w okresie 5 lat.

Tabela 5

Pomoc finansowa EWG dla AKP w mln ERE

Fundusz rozwojowy EWG	Lome I	Lome II
Subwencje	2155	2928[x)]
Pożyczki na specjalnych warunkach	444	504
Pomoc w tworzeniu kapitału na przedsięwzięcia związane z rynkiem	94	280
Stabex	382[xx)]	550[xxx)]
Surowcowy fundusz inwestycyjny	-	280
Europejski Bank Inwestycyjny:		
Pożyczki z odsetkami 3%	390	685
Pożyczki na rozwój górnictwa	-	200

x) W przypadku Lome II EWG przejmuje dodatkowo finansowanie kosztów administracji w wysokości 180 mln ERE.

xx) Wartość rzeczywista, planowana wynosiła 375 mln ERE.

xxx) Wartość planowana, w rzeczywistości wydatkowano 557 mln ERE.

Źródło: Biuletyn Ekonomiczny PAP 1979 nr 1148, Sprawy Międzynarodowe 1986 nr 1, s. 141.

Powstanie funduszu stabilizacji dochodów eksportowych krajów AKP należy traktować jako odpowiedź rozwiniętych krajów Europy Zachodniej na dążenie krajów rozwijających się do stabilizacji cen surowców i zmiany

47) Pierwsza lista LDC, obejmująca 25 państw została zaakceptowana 18 listopada 1971 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Zgodnie z proponowanymi przez Komitet Planowania Rozwoju (Committee for Development Planning) kryteriami do tej grupy zalicza się kraje w których: produkt krajowy brutto na jednego mieszkańca nie przekracza 100 dolarów USA, udział przemysłu przetwórczego w produkcie krajowym brutto osiąga nie więcej niż 10%, a stopień alfabetyzacji ludności powyżej 15 roku życia wynosi najwyżej 20%. W 1982 r. liczbę państw LDC zwiększono do 36, zaliczając do tej grupy kolejną byłą kolonię niemiecką - Togo. (w:) Piotrowska-Hochfeld K., ONZ a Trzeci Swiat, Warszawa 1975, s. 37, Journalisten- Handbuch Entwicklungspolitik, Bonn 1983, s. 249-250.

ich relacji do cen wyrobów przemysłowych. Jest to swoisty kompromis, gdyż zaspokajając częściowo żądania państw Trzeciego Świata nie narusza się istoty mechanizmu wolnego rynku międzynarodowego. Odpowiada to w pełni interesom RFN, opowiadającej się za respektowaniem podstawowych praw gospodarki wolnorynkowej[48].

Drugim podstawowym członem konwencji są postanowienia, na mocy których prawie cały eksport krajów AKP na rynek EWG (99,2%) zwolniono od opłat celnych i ograniczeń ilościowych[49]. Wyjątek stanowiły towary, będące przedmiotem wspólnej polityki rolnej lub przepisów organizacji rynku EWG takie jak: wołowina, kukurydza, ryż, sorgo, owoce i warzywa[50]. Zastosowano wobec nich preferencje importowe, wzmacniające pozycje eksporterów z AKP w porównaniu z eksporterami z państw trzecich.

Dostęp do rynku dla eksportu krajów AKP uzupełniono klauzulą przewidującą rezygnację z preferencji zwrotnych, zastępując je zakazem dyskryminacji między krajami członkowskimi na rynkach AKP, powiązanym z zastosowaniem wobec nich klauzuli największego uprzywilejowania. Jak stwierdza J. Kulig „chociaż o niewielkim faktycznym znaczeniu rzeczowym, klauzula ta ma bardzo istotną wymowę polityczną, oznacza bowiem stosunkowo duże odejście od „klasycznego" wzorca wolnego handlu, ponieważ sankcjonuje prawnie możliwość braku wzajemności w koncesjach przyznawanych przez partnera silniejszego (EWG) partnerowi słabszemu (kraje AKP)"[51].

Jak oblicza się EWG z tego tytułu traci wpływy celne w wysokości około 130-156 mln dolarów USA rocznie[52]. Zniesienie ceł wobec importu z krajów AKP nie zagraża zachodnioniemieckim interesom, gdyż eksport przemysłowy z tych państw nie stanowi konkurencji dla koncernów z RFN, podobnie zresztą jak dla przedsiębiorstw z pozostałych państw Wspólnego Rynku.

Trzecim zasadniczym elementem konwencji Lome I są decyzje dotyczące pomocy finansowej EWG dla krajów AKP. Szczegółowe dane statystyczne przedstawia tabela 5, z której wynika że 2155 mln ERE przeznaczono na darowizny, 444 mln ERE w postaci pożyczek na bardzo korzystnych warunkach (spłata w ciągu 40 lat, dziesięcioletnia karencja, odsetki = 1%, a dla państw LDC 0,75%), 94 mln ERE w formie udziałów kapitałowych w przedsiębiorstwach, 382 mln ERE na fundusz Stabexu. Pozostałe 390 mln ERE oddano do dyspozycji Europejskiego Banku Inwestycyjnego.

Zasady funkcjonowania EEF korespondują z tezami do polityki współpracy z krajami rozwijającymi, przyjętymi przez rząd RFN na zamku Gymnich 9 czerwca 1975 r. Działania te potwierdzają przyjęcie przez państwa Za-

---

[48] Regierungspolitik 1977-1980, Erläuterungen zur Regierungserklärung von 16 Dezember 1976, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, s. 125-127.

[49] Rynki Zagraniczne nr 82 z 10 lipca 1975 r., s. 3.

[50] Bartoszewicz T., Dwa modele... op. cit., s. 78-79.

[51] Kulig J., Nadzieje Trzeciego Świata, Warszawa 1981, s. 157.

[52] Rynki Zagraniczne nr 82 z 10 lipca 1975 r., s. 3.

chodu ogólnej strategii wobec krajów rozwijających się, zgodnie z którą gotowe są one na ustępstwa w dziedzinie transferu zasobów i jego warunków, nie dopuszczają natomiast możliwości redystrybucji dochodów.

Konwencję Lome I odnowiono i uaktualniono w następstwie podpisania 31 października 1979 r. Lome II. Obok państw EWG przystąpiły do niej 63 kraje AKP[53]. Zwiększeniu liczby państw uczestniczących w konwencji towarzyszył także wzrost środków finansowych przeznaczonych dla krajów AKP, które osiągnęły poziom przekraczający znacznie 5 mld ERE (patrz tabela 5).

Na uwagę zasługuje wzrost znaczenia problematyki surowcowej. Stworzono bowiem niskoprocentowy surowcowy fundusz inwestycyjny - Sysmin w wysokości 280 mln ERE. Sysmin ma być uruchamiany, gdy niekontrolowane zjawiska uniemożliwiają pełne wykorzystanie mocy produkcyjnych surowców mineralnych lub ich rozszerzanie w normalnym stopniu. Środki wypłacane w ramach funduszu mają pomagać państwom, które w dużym stopniu uzależnione są od eksportu jednego lub kilku produktów mineralnych. W celu uzupełnienia funduszu upełnomocniono Europejski Bank Inwestycyjny (poza konwencją) do przyznawania pożyczek na rozwój przemysłu wydobywczego w krajach AKP (do 200 mln ERE). Rozszerzono również listę towarów objętych Stabexem. Przedsięwzięcia te mają również istotne znaczenie dla gospodarki RFN, która zużywa 10% całej światowej produkcji surowców i jest całkowicie uzależniona od importu 21 z 26 najważniejszych surowców[54].

Uwagi końcowe

Republika Federalna Niemiec wykazywała duże zainteresowanie wielopłaszczyznowym rozwojem stosunków z byłymi koloniami niemieckimi. Uzyskanie niepodległości przez Burundi, Kamerun, Rwandę, Tanzanię i Togo, stowarzyszenie z EWG, przyjęte zasady zachodnioniemieckiej polityki rozwojowej, czy wreszcie chęć wykorzystania tych państw, jako punkt wyjścia dla ekspansji RFN na cały kontynent afrykański tworzyły ku temu dogodne warunki. Z drugiej jednak strony niedorozwój gospodarczy i silne powiązania z byłymi metropoloami kolonialnymi, zwłaszcza z Francją możliwości współpracy mocno ograniczały.

Osiągnięty w latach 1969-1982 poziom wymiany handlowej oraz wielkość dokonanych inwestycji bezpośrednich przez zachodnioniemieckie koncerny wskazuje, że bariery te okazały się silniejsze, niż przewidywano. Rząd boński czynił wielokierunkowe starania, aby byłe kolonie niemieckie odgrywały w przyszłości o wiele większą rolę w gospodarce RFN. Jak dotychczas nie dało to zadowalających rezultatów, co więcej możemy mówić o dalszym spadku znaczenia tych państw.

Sytuacja ta wynika z braku mechanizmów w gospodarce kapitalistycznej, które zacierałyby różnice w stopniu rozwoju gospodarczego pomiędzy po-

---

[53] Journalisten - Handbuch...op. cit. s. 251-252.

[54] Rynki Zagraniczne nr 90 z 1976 r. s. 3.

szczególnymi państwami i regionami. Wprawdzie układy z Lome mogą stanowić punkt wyjścia dla prób ustanowienia nowego międzynarodowego ładu gospodarczego, ale w istocie nie naruszają podstawowych zasad funkcjonowania mechanizmów światowej gospodarki kapitalistycznej. Zasady te jak wiadomo pogłębiają nierówności w stosunkach między wysoko rozwiniętymi państwami kapitalistycznymi a krajami rozwijającymi się lub w najlepszym wypadku utrzymują je bez zmian. Niewątpliwie ten kierunek zintegrowanego oddziaływania państw EWG na kraje rozwijające się, zwłaszcza te najsłabiej rozwinięte, takie jak właśnie Burundi, Rwanda, Togo i Tanzania będzie dalej kontynuowany. Przy stosunkowo niewielkich nakładach zaspokojono bowiem (w pewnej części) żądania państw Trzeciego Świata, wiążąc je jednocześnie z systemem gospodarczym świata kapitalistycznego, w ramach ukształtowanego międzynarodowego podziału pracy i przeciwdziałając wkraczaniu tych państw na niekapitalistyczną drogę rozwoju.

Rząd RFN zdając sobie sprawę z istnienia obiektywnych trudności i niemożności urzeczywistnienia nakreślonych celów koncentruje się obecnie na przekazywaniu środków finansowych w ramach pomocy rozwojowej oraz realizacji przedsięwzięć inwestycyjnych poprzez DEG. Dla rządu bońskiego ważne jest bowiem, że w przypadku zmiany dotychczasowych determinant rozwoju gospodarczego w samej RFN, bądź też w byłych koloniach niemieckich przygotowano solidne podstawy do podjęcia ekspansji gospodarczej w tych krajach. (W pewnej mierze przykładem takim może być Kamerun). Pragnę podkreślić, że takie podejście stanowi bardzo silną stronę polityki RFN i to nie tylko w odniesieniu do byłych kolonii niemieckich.